Schuren &

Kunstenaar Jan Meijering doet voor *Laetare* verslag van het symposium 'Schuren & Scheppen, Ontregelende kunst in de kerk' en vraagt zich af of kerkgangers wel op dit soort kunst zitten te wachten en niet sowieso liever de muren wit houden.

Jan Meijering

Schuren en scheppen is het prikkelende thema van het derde symposium op rij dat het oecumenische Platform Kerk & Kunst organiseert, deze keer in samenwerking met ForumC en het *Nederlands Dagblad*. Na de voorgaande succesvolle symposia onder de thema's *Zonder beelden sprak hij niet... (2013)* en *Helend en Meedelend (2015)* waagt men zich aan ontregelende kunst in de Grote of Sint-Barbarakerk in Culemborg.

Stand van zaken

Persoonlijk ben ik benieuwd naar de stand van zaken wat betreft kerk en kunst. In 2015 verschenen twee publicaties met concrete voorbeelden en praktische aanwijzingen over beeldende kunst in kerken: *Hedendaagse kunst in Nederlandse kerken* en *Handboek voor kunst in de kerk*. In beide boeken wordt opgemerkt dat ondanks de vele kerksluitingen er een opleving is van beeldende kunst in diverse kerken in Nederland. De 'autonome' kunstenaars lijken in harmonie te werken met de kerkelijke opdrachtgevers en in de kerkgemeenschappen. Of is dit beeld te rooskleurig, de kunst te zoetsappig geworden en is het nu tijd voor meer schurende kunst in de kerk?

Zie voor een andere schurende afbeelding over de wonden van Jezus ook het beeld 'De Man van smarten' van Carolein Smit op de cover.

Ontregelende kunst

De dagvoorzitter is kunsteducator Grady van den Bosch, lid van het Platform Kerk & Kunst. We worden verwelkomd als kunstenaars, kunstliefhebbers, mensen van kunstcommissies van kerken. Kunst, stelt ze, kan je van je stuk brengen en tegelijkertijd iets nieuws in je scheppen.

& wrijven

De musea staan vol met ontregelende kunst. Kunst die de waarde heeft aanstootgevend te zijn, gewelddadig, onverbloemd, grotesk, vies, oneerbiedig, tegendraads, provocatief... Deze kunst doet op een ingrijpende manier een beroep op onze emoties. De kunstenaar kan hiermee vastgeroeste beelden openbreken of aandacht vragen voor een actueel thema. De kerk zelf kent ook schurende beelden, zoals de crucifix, het beeld van de gewelddadige dood van Jezus. Hoe kan deze kunst bijdragen aan kerk en geloofsleven?, is de instrumentele vraag van het symposium.

Weerzin

De eerste spreker is dr. Onno Zijlstra, filosoof en kunstdocent. Hij neemt ons mee naar de verlichtingsfilosoof Immanuel Kant, die kunst als autonoom verschijnsel beschrijft. Overal zijn regels voor, maar in kunst is iets bijzonders aan de hand: naast het algemeen esthetische doel moet het op haar eigen terrein beoordeeld worden. Zo kan een 'mooi' schilderij over verwoestingen van een oorlog gaan. Voorstellingen kunnen ook te ver gaan: dan wekken ze weerzin. Ze roepen walging op en schuren. De kunstenaar heeft een voorstelling gemaakt die te denken geeft. Ze is niet af te doen met een afstandelijk 'interessant', maar nodigt uit om in gesprek te gaan. Dergelijke kunst is niet alleen een actueel verschijnsel, je ziet het ook bij Rembrandt, die een poepende vrouw uitbeeldt. Een ander voorbeeld is het beroemde *Isenheimer altaar* van Grünewald (zie de afbeelding op p. 25.) uit 1517, met de verschrikkelijke wonden van Jezus aan het kruis, waarmee we in de kerk, de plek van vieringen, terechtkomen. Liturgie en ontregelende kunst blijken al honderden jaren samen te kunnen gaan. Is zoiets in de hedendaagse, veelal kale kerken, ook nog mogelijk?

Witte muren

De stap naar de actualiteit nemen we met de tweede spreker, kunsthistoricus Guus van den Hout, curator en oud-directeur van het Museum

Bezoekers bekijken de tentoonstelling van schurende schilderkunst. Geen grote gebaren van (video-) installaties of voorbeelden van herinrichtingen van liturgische ruimtes.

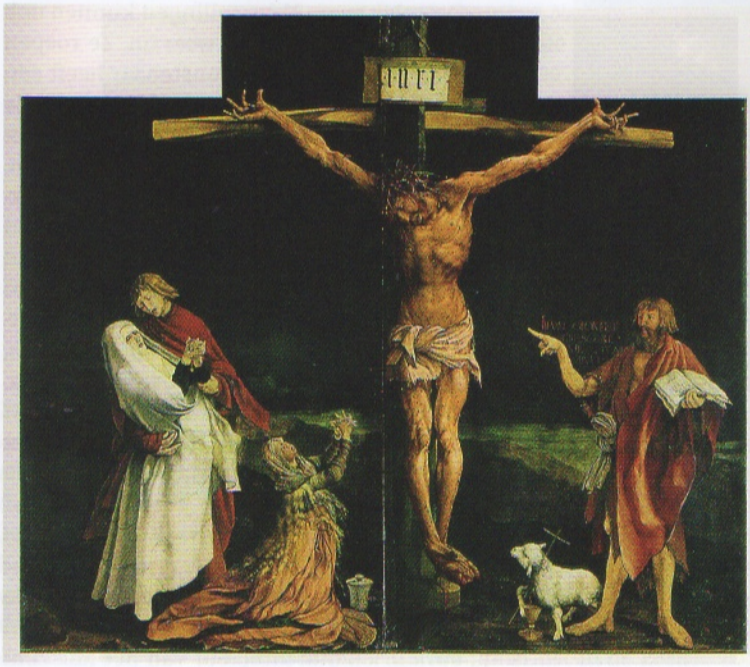

Isenheimer altaar, deel van een veelluik, geschilderd voor het Antonieterkloos-ter door Matthias Grünewald (1511-1517). Unterlinden Museum, Colmar.

AFB.: WIKIMEDIA.

Catharijneconvent. Hij organiseerde dit jaar *Kunst in de Heilige Driehoek*, een project met kunstenaars die in drie kloosters rond Oosterhout kunstwerken tentoonstelden. Zie hiervoor het artikel van Stefan Belderbos op pagina 4.
Enkele kunstenaars waren *artist in residence* met de opdracht recht te doen aan de ruimtes waar dagelijks gebeden en gezongen wordt. Sinds de katholieke beeldenstorm van de jaren zestig van de vorige eeuw bleven de muren wit en kaal.
Door in dialoog te gaan bouwden de kunstenaars in tweeënhalf jaar vertrouwen op waardoor veel mogelijk bleek. Zij werkten met het thema 'liefde'. Curator Van den Hout wilde per se geen abstracte of shockerende kunst. Toch werden de kunstwerken door de kloosterlingen vaak in eerste instantie als schurend ervaren, als inbreuk op hun vertrouwde omgeving. Is niet elk nieuw kunstwerk ontregelend?

Wrijving geeft glans

De derde lezing is van dr. Geertje de Vries, predikant en gepromoveerd op religieuze opvoeding aan de hand van kunst. Ook bij haar is het in gesprek gaan naar aanleiding van schurende kunst van groot belang.
Zij confronteert ons met een Jezusbeeldje uit het Bodemuseum in Berlijn. Het lelijke mannetje schuurt met ons beeld van Jezus als liefdevolle, vergevingsgezinde, algoede persoon. Maar juist ontregelende beelden zijn onontbeerlijk voor een goede geloofsontwikkeling. Volgens veel leertheorieën heb je bevestiging en ook uitdaging nodig. Waar kunst schuurt, begint het leren. Zo geeft wrijving uiteindelijk glans.
Nieuwsgierig geworden volg ik later op de dag

haar workshop met weer dit Jezusbeeld. Na een ronde vrij associëren en intensief kijken blijft het gezelschap wat hangen in het idee dat het kind Jezus niet echt kind mocht zijn. Door deze werkvorm komt het gesprek op gang. Alleen gaat het hier om museale kunst, oorspronkelijk uit een kerkelijke context, geen 'autonome' hedendaagse kunst. En het is veilig gebeamd in de consistoriekamer.
Wat gebeurt er dan als er een kunstenaar gedurende tweeënhalf jaar met bewust lelijk en afstotend werk in een kerk aan de slag gaat? Zullen de gemeenteleden niet bij voorbaat zeggen dat ze de muren liever wit laten?

Synthese en verzoening

Op het einde van de dag is er een scherp debat. Kunstenaar/docent Willem Zijlstra betoogt dat kunstwerken 'magische' tekens zijn, die dieper inzicht geven in de wereld om ons heen en ook inzicht kunnen bieden in het metafysische. Levend in een beeldcultuur moeten de kale witte-wandenkerken weer voorzien worden van beelden en schilderingen.
Zijn tegenstrever is prof. dr. Eep Talstra, die bijbels gefundeerd bezwaren maakt tegen het gebruik van beelden in de kerk. Een wel heel protestantse discussie die mijns inziens op een andere plek thuishoort. Dit oecumenisch symposium is er toch voor om de beeldende kunst in de kerk verder handen en voeten te geven?
Nu zijn we weer terug bij het eerste symposium van 2013 dat als titel had: *Zonder beelden sprak Hij niet...* Het aanwezig zijn van kunst en kunstenaar in kerk en liturgie staat zo opnieuw ter discussie, of die kunst nu schurend en ontregelend is, of esthetisch en *community based*.
Het publiek mag vragen stellen. Een mevrouw staat op en roept ons de kerk van Wahlwiller, beschilderd door Aad Haas, voor de geest. Kleur

AFB.: WIKIMEDIA.

zorgt voor een harmonisch geheel in de vormgeving van het hele interieur: van banken, orgel, altaar tot muren met kruisweg. Ze pleit voor een synthese van kunst in de kerk. De *debaters* gaan er niet op in.
Ik begrijp haar goed. Na een hele dag praten in een witgekalkte kerk verlang ook ik inmiddels naar kleur, sculpturale vormen en een hemels zingend koor om ons allemaal te verzoenen. <

Jan Meijering is beeldend kunstenaar en docent.

De meeste bijdragen aan het symposium kunt u vinden op de website van Platform Kerk & Kunst, www.platformkerkenkunst.nl/symposium-2017.
De foto's van het symposium bij dit artikel zijn van Jan Meijering.

Waar kunst schuurt, begint het leren.